

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Відповідно до мети укладених угод, а також зобов'язань цивільного права взагалі, права та обов'язки сторін мають виконуватись. Сторони, укладаючи угоди, сподіваються на їх виконання, це підтверджується закріпленням у законодавстві відповідних правил. Наприклад, у принципах міжнародних комерційних договорів ст. 7.1.3. встановлено, що, якщо сторони мають виконувати свої зобов'язання одночасно, будь-яка з них може призупинити виконання, доки інша сторона не запропонує своє виконання. У країнах цивільного права правило про призупинення зобов'язання досить поширене, причому в одних випадках воно встановлюється позитивним правом (Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія), а в інших — закріплене в судовій практиці (Франція, Бельгія, Люксембург, Австрія, Іспанія, Данія) [1, 215].

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що цивільним законодавством передбачена низка підстав припинення зобов'язання, законом встановлено, що зобов'язання спричиняє лише належне виконання. Тому виникає питання, яким чином забезпечуються гарантії такого виконання. Наявність також у законі заходів забезпечення зобов'язань викликає питання їх співвідношення із належним виконанням.

Тому метою даної статті є розгляд ролі і значення належного виконання, припинення зобов'язання, а також засобів забезпечення виконання.

Дослідження і публікації. Дослідженням проблеми належного виконання зобов'язання та їх забезпеченням займались В. Коссак, І. Мацепура, С. Лепех, А. Мережко у своїй роботі «Lex mercatoria. Теорія и принципи транснаціонального торгового права», Р. Майданик у роботі «Аномалії в цивільному праві України».

Основний матеріал

Принцип виконання договорів закріплений в Статуті ООН, Заключному акті наради безпеки та співробітництва в Європі, деталізований в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., про необхідність суворого дотримання державою своїх зобов'язань, у ряді інших односторонніх та многосторонніх зобов'язань.

Основну увагу серед основних принципів міжнародного публічного права, які застосовуються до міжнародних комерційних відносин, слід приділити такому важливішому принципу, як принцип *pacta sunt servanda*, який по праву вважається фундаментом як міжнародного публічного права, так і *lex mercatoria* [2, 140].

Відповідно до нового Цивільного кодексу України законодавець не дає легального визначення належного виконання, встановлені лише умови виконання зобов'язання: належним чином, відповідно до умов договору, вимог Цивіль-

ного кодексу і ін. Тому відповідно потребує визначення, що саме забезпечує виконання зобов'язання.

По-перше, закон встановлює, що припинення зобов'язання спричиняє не будь-яке виконання, а відповідно до ст. 598 ЦК України, виконане належним чином. Неналежне виконання не припиняє зобов'язання, можливе у разі неналежного виконання щодо правочинів настання наступних наслідків: розірвання правочину, зміна правочину або його припинення. Таким чином законом встановлений вичерпний перелік способів, за якими крім належного виконання можна вважати зобов'язання виконаним.

У всіх інших випадках зобов'язання або доповнюється зобов'язанням відшкодувати збитки і (чи) сплатити неустойку та іншими зобов'язаннями, які виникають внаслідок порушення зобов'язання. Саме тому особливе значення мають загальні засади виконання цивільних зобов'язань, які набувають форми їхніх принципів [3, с. 432].

До того ж новим Цивільним кодексом України дещо було змінено термінологію щодо односторонньої зміни та відмови від зобов'язання, було замінено застосовуваний раніше термін «договір» на поняття «зобов'язання» [4, 17]. Така новація є принципово важливою, вона підкреслює, що відповідно до ст. 509 ЦК України зобов'язальні правовідносини можуть виникнути не тільки із договорів, але і із інших підстав, правочинів, а також із вчинення шкоди.

Враховавши вищевикладене щодо належного виконання зобов'язань, а також основоположний принцип договору — свободу договору, який визначає можливість для сторін самостійно, на свій розсуд визначати правила своєї поведінки, необхідно зазначити, що така свобода у регулюванні поведінки сторін все ж таки існує у певних межах.

Свобода договору як принцип цивільного законодавства знаходить свій вираз передусім у ст. 627 Цивільного кодексу України. Відповідно свобода договору включає — можливість вибору контрагента й визначення змісту договору, вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини, свободу вибору сторонами форми договору, право сторін укладати договори, непередбачені законом, право сторін за своєю угодою змінювати, розривати або продовжувати чинність укладеного договору, право визначати способи забезпечення зобов'язань, можливість установлювати форми і міри відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо.

Межами здійснення суб'єктивних прав визначаються межі свободи договору. Волевиявлення учасників договору мають складатися вільно, без жодного тиску з боку контрагента або інших осіб і відповідати їхній внутрішній волі. Але обов'язок певних суб'єктів укласти договір може впливати з актів державних органів, зокрема з державного замовлення або з добровільно прийнятого стороною зобов'язання, наприклад з попереднього договору. Також свобода договору проявляється у можливості вільного вибору контрагента у договірних правовідносинах. Але також законом встановлені певні обмеження щодо участі у правовідносинах певних осіб. Щодо публічних договорів, то законом також

передбачена обов'язковість укладення цього договору у разі звернення про це. Щодо форми договору законом передбачені для деяких договорів обмеження обирати будь-яку форму договору.

По-друге, узгоджені вимоги сторін визначаються в умовах договору. Зміст договору відповідно до ст. 628 ЦК України становлять умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. І невідповідність вимог, які складають зміст договору, може визначити як його дійсність, так і його недійсність.

Відповідно до статті 629 ЦК України всі умови договору є істотними, звичайні та випадкові — з моменту його укладання стають однаково обов'язковими для виконання сторонами. У цьому полягає сенс цивільно-правового договору як правової форми узгодження волі сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Загальні вимоги щодо виконання зобов'язань, зокрема тих, що виникають з договорів, встановлені главою 48 ЦК України. Невиконання або неналежне виконання сторонами договору своїх обов'язків тягне наслідки, передбачені главою 51 ЦК України. Відмова від договору можлива лише у випадках, передбачених самим договором або законом [5, с. 446].

Межею вільного визначення умов договору є вимоги закону щодо обов'язковості додержання його приписів та заборони їх порушення. Відповідно до ст. 215 ЦК України недійсною визнається угода, під час якої не додержано вимог закону [6, с. 170]. Свобода договору вперше вказана у цивільному законодавстві України в Цивільному кодексі. У ст. 3 ЦК України у якості основних засад цивільного законодавства крім свободи договору вказані вимоги справедливості, добросовісності та розумності.

На нашу думку, справедливість є системоутворюючим принципом відповідно до принципів добросовісності і розумності. Щодо вказаних вимог, то новелою Цивільного кодексу є також включення саме них у загальному регулюванні інституту зобов'язального права у гл. 47, в ст. 509 якої встановлено, що зобов'язання має ґрунтуватись на засадах добросовісності, розумності та справедливості. І саме вони визначають межі вільного встановлення умов договору, а також свободу договору.

Як вже було зазначено, у разі неналежного виконання договору одним із наслідків є його розірвання.

Договір може бути розірваний у суді на вимогу однієї із сторін. При цьому розірвання розглядається як дострокове припинення договірних зобов'язань. Оскільки одностороння відмова від виконання зобов'язання не допускається, розірвання договору може здійснюватись лише з підстав, передбачених законом або договором [7, с. 145].

Відмова від договору згідно із ч. 2 ст. 214 ЦК України допускається за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом, також відповідно до ст. 651 ЦК України можлива відмова і в інших випадках. Зокрема, у самому договорі можуть бути передбачені підстави, за яких договір може бути припинений і в односторонньому випадку за ініціативою однієї із сторін.

На матеріальні гарантії цивільних прав учасників відносин, пов'язаних з відмовою від право чину, вказує ч. 4 ст. 214 ЦК України, яка передбачає правові наслідки відмови від договору (це має місце, зазвичай, у випадках припинення договору за взаємною згодою). У деяких випадках наслідки відмови визначаються безпосередньо у законі. Це, передусім, має місце при відмові від одностороннього правочину, а також у випадках, коли у договорі, що припиняється (розвивається), немає вказівки на наслідки його припинення.

Законом передбачається можливість розірвання договору однією із сторін. Відповідно до ст. 651 ЦК України основним способом розірвання (зміни) договору є його розірвання або заміна за згодою сторін.

ЦК України передбачає окремі способи, за допомогою яких сторони за згодою між собою можуть змінити або розірвати договір. Наприклад, шляхом новації (ст. 604 ЦК України), наданням замість виконання відступного (ст. 600 ЦК України).

Змінити або розірвати договір, якщо згода сторін про це не досягнута, можна на вимогу зацікавленої сторони лише у судовому порядку і лише при наявності певних підстав. Такими підставами є істотне порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Істотним визнається таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої ним шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладанні договору.

За загальним правилом, встановленим ст. 653 ЦК України, у разі зміни, розірвання договору сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом. П. 5 цієї статті вказує — якщо договір змінений або розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією із сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору.

Найбільш поширеним варіантом застосування інституту розірвання договору є одностороння відмова від зобов'язання. Засади такої відмови визначені ст. 525 та 615 ЦК України.

Крім односторонньої відмови від договору, ст. 214 ЦК України передбачає можливість відмови сторін від договору за взаємною згодою. Однак така новела цивільного законодавства викликає певні сумніви в її доцільності. Зокрема, не зрозумілою стає її відмінність від розірвання договору за згодою сторін (п. 1 ст. 651 ЦК України), адже в разі відмови сторін від домовленості за взаємною згодою договір вважається розірваним. Отже, і правові наслідки застосування цих інститутів будуть однакові.

Оскільки згідно зі ст. 651 ЦК України розірвання допускається і за взаємною згодою сторін, то немає жодних об'єктивних факторів для функціонування одночасно інститутів розірвання договору за взаємною згодою (п. 1 ст. 651) та відмови від договору за взаємною згодою (п. 2 ст. 214). Фактично відмова від договору за взаємною згодою є тим самим розірванням. До того ж незрозумілим є сенс відмови від договору, умови якого повністю виконані сторонами

(п. 2. ст. 214 ЦК України). Щодо відмови особи від вчиненого одностороннього правочину, передбаченої цією ж статтею, то така відмова завжди буде односторонньою. Проаналізувавши зазначені положення, можна зробити висновок, що в законодавстві доцільним є існування лише інституту односторонньої відмови від договору (зобов'язання). Підставою для такої дії можуть бути не лише порушення зобов'язання контрагентом, але й інші обставини, визначені в законі або в договорі [8, с. 203].

Таким чином, у разі односторонньої відмови від зобов'язання або розірвання зобов'язання наступають наслідки, передбачені ст. 653 Цивільного кодексу України. Такими наслідками буде відшкодування шкоди лише при істотному порушенні умов договору однією із сторін, коли одна із сторін значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Таке положення можна розуміти так, що у разі односторонньої відмови або розірвання договору сторона може розраховувати лише на відшкодування збитків, причому тільки в тому разі, якщо збитки були істотними. Якщо ж збитки не були істотними, сторони не мають право вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (п. 4 с. 653 ЦК України).

Відповідно, можна дійти висновку, що у разі порушення умов договору, які суд не визнає істотними, постраждала сторона позбавляється захисту своїх прав.

Відповідно до вимоги справедливості, з метою попередження негативних наслідків, які можуть настати у зв'язку із невиконанням зобов'язання боржником, воно має бути виконане належним чином, одним із засобів, вказаних у гл. 48 ЦКУ.

Для забезпечення належного виконання зобов'язань законодавцем передбачена система засобів. Систему засобів, які слугують для забезпечення виконання зобов'язань можна розглядати в найширшому розумінні — як загальну правову можливість забезпечити інтереси кредитора, в класичному розумінні — як передбачені законом способи забезпечення виконання зобов'язань і як можливість надати умовами договору кредитору більшу впевненість у виконанні зобов'язання [9, с. 100].

Перед сторонами договору дуже часто стоїть усвідомлення необхідності певними засобами забезпечити виконання договору.

Історично ці засоби пройшли шлях від стягнення на особу боржника до накладання стягнення на його майно або залучення третіх осіб для погашення боргу [10, с. 6].

Поряд з традиційними засобами забезпечення зобов'язань — неустойка, поручительство, завдаток, застава, законом передбачені нові засоби забезпечення виконання зобов'язань — банківська гарантія та притримання майна боржника.

Висновки. Загальні умови забезпечення виконання зобов'язання встановлені ст. 548 ЦК. Для розвитку цивільного обороту від його учасників вимагається належне виконання їх обов'язків. При порушенні цих обов'язків зазнає шкоди

перш за все кредитор, а відповідно порушується система цивільного обороту, через що вона не досягає своєї мети і страждає суспільство в цілому.

Для усунення негативних наслідків невиконання та неналежного виконання зобов'язань передбачається цивільно-правова відповідальність, яка є різновидом юридичної відповідальності.

Принцип справедливості визначає такі умови поведінки: 1) відповідність поведінки уповноваженої особи умовам договору (якщо він був) або актів цивільного законодавства; 2) врахування публічного інтересу і моральних засад суспільства; 3) відсутність зловживання правом.

Таким чином, недодержання принципу справедливості може тягнути за собою негативні наслідки в разі порушення цих вимог у вигляді юридичної відповідальності. Для належного функціонування цивільного обороту виконання принципу справедливості забезпечується відповідними засобами. Найбільшої актуальності принцип справедливості набуває у відносинах, в яких сторони самостійно визначають правила поведінки. Тому принцип справедливості був також закріплений у п. 3 ст. 509 ЦК України. Відповідно до засад добросовісності, розумності і справедливості сторони можуть передбачати необмежений перелік засобів виконання взаємних зобов'язань.

Література

1. Майданик Р. А. Аномалії в цивільному праві України. — К.: Юстініан, 2007. — 907 с.
2. Мережко А. Л. *Lex mercatoria*. Теория и принципы транснационального торгового права. — К.: Таксон, 1999. — 416 с.
3. Цивільний кодекс України: Коментар. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. — 432 с.
4. Пасічник Наталя. Новація інституту односторонньої відмови від зобов'язання та односторонньої зміни його умов // Юстініан. — К.: Юрист. — С. 16–18.
5. Цивільний кодекс України: Коментар. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. — 855 с.
6. Цікало В. Свобода укладання договору // Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична. — 1999. — Вип. 34 — С. 169–172.
7. Коссак В. Розірвання, зміна і припинення договорів // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції. Секція цивілістичних наук. — 2002. — С. 144–147.
8. Лепех С. Підстави, порядок та правові наслідки відмови від договору // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Вип. 2. — 1999. — С. 200–204
9. Мацепура І. Проблеми ефективності застосування способів забезпечення виконання зобов'язань і забезпечувальних засобів // Актуальні проблеми держави і права. — Вип. 17. — 2003. — С. 99–103
10. Памятники римського права. Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана, — М.: Зерцало, 1997. — 335 с.

Анотація

Бабич І. Г. Гарантії забезпечення виконання зобов'язань. — Стаття.

У статті робиться аналіз засобів забезпечення належного виконання зобов'язань, відповідно до його змісту і форми, порядок припинення та розірвання зобов'язань. Встановлено, що принцип справедливості є системоутворюючим принципом, який регулює засоби забезпечення виконання зобов'язань.

Ключові слова: страхування, виконання, зобов'язання, принцип справедливості.

Анотація

Бабич И. Г. Гарантии обеспечения исполнения обязательств. — Статья.

В статье анализируются способы обеспечения надлежащего исполнения обязательств в соответствии с его содержанием и формой, порядок прекращения и расторжения обязательств. Установлено, что принцип справедливости является системообразующим принципом, который регулирует способы обеспечения обязательств.

Ключевые слова: страхование, исполнение, обязательства, принцип справедливости.

Summary

Babich I. G. Guarantees of insurances of fulfillment of the obligations. — Article.

The article analyzes the ways of insurances of the proper fulfillment of the obligations, in accordance with its content and the form, the order and termination of the liabilities. It is established that the principle of justice is the system principle that governs the means of ensuring of the obligations.

Keywords: insurances, fulfillment, obligations, principle of justice.

УДК 347.1

В. С. Петренко

ПРОГРАМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Актуальність теми. Свобода заснування компаній на території ЄС, гарантована установчими актами ЄС компаніям, може бути реалізована в повному обсязі лише при відсутності значних розбіжностей у законодавствах держав — членів ЄС. Правові розходження в регулюванні являють собою непереборну перешкоду, насамперед, для компаній щодо відкриття вторинних установ за межами країни реєстрації. По-друге, стає неможливим надати достатні гарантії захисту інтересів акціонерів і третіх осіб, які є імперативною умовою Римського договору, а також ускладнюється процес керування групами компаній. Зміна місцезнаходження компанії у випадку її транскордонності не є цікавою для підприємців при існуючому правовому забезпеченні, що негативно впливає на формування єдиного ринку ЄС. У цьому зв'язку, у перші роки діяльності Співтовариств інститути ЄС розпочали здійснення програми по ліквідації правових перешкод свободи здійснення підприємницької діяльності у відповідності зі статтею 44 (колишньою ст. 54) Римського договору, «координуючи в тій ступені, що необхідна, і забезпечуючи еквівалентність гарантій, необхідних від компаній країн-членів, маючи на увазі забезпечення інтересів їх учасників і третіх осіб». Функції по реалізації поставлених завдань були покладені на Раду ЄС і Європейську комісію, які розробили та прийняли цілу низку директив, що регулюють діяльність компаній.

Метою цієї статті є визначення загальних тенденцій гармонізації та уніфікації корпоративного права ЄС як головних засобів усунення розбіжностей у законодавствах держав-членів.